

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОКАЗІОНАЛЬНОЇ ДЕРИВАЦІЇ У ЗАГОЛОВКАХ КОМЕНТАРІВ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ПРЕСИ

Оксана Шаряк

*Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, Львів,
79000, Україна e-mail: ksenjas@gmx.net*

Охарактеризовано текстові словотвірні конструкції (ТСК) у заголовках публіцистичних текстів, зокрема їхніх функцій і кореляцій із кореферентними фрагментами тексту. Під поняттям ТСК ми розуміємо okazionalni субстантивні одиниці, які виникають на базі референтно-ідентичних синтаксичних антецедентів і сприяють текстовій зв'язності.

Ключові слова: текстові словотвірні конструкції, заголовок, публіцистичні тексти, поліфункціональність.

На матеріалі преси проблема взаємовідношення між заголовком і текстом досліджується в працях багатьох лінгвістів, зокрема Є. Лазаревої [5, 6], Т. ван Дейка [3], В. Абашиної [1], З. Турасвої [11] та ін. У цих працях проаналізовано роль заголовка як елемента композиції газетного тексту, його зв'язки з елементами смислової структури основного тексту, експресивний потенціал та ін. Аналіз функціонування ТСК у заголовках залишається мало вивченим, хоча є вагомим з багатьох причин. Займаючи так звану сильну позицію, яка з огляду на протиставлення корпусу тексту приваблює увагу читача [11, с. 52], заголовки часто містять мовні інновації, що є ефективним засобом актуалізації інформації. Цей компонент тексту ми розглядаємо як стилетвірний фактор, оскільки він є важливим елементом формальної і композиційної чи смислової структури тексту [9, с. 129-130].

У таблиці подано результати пілотної студії, в рамках якої було проаналізовано усі коментативні тексти газети Zeit.online за вересень-листопад 2010 р. на наявність у них ТСК. На підставі проведеного аналізу встановлено, що близько 38% ТСК вжито в заголовках, із них 10%

Розміщення ТСК у композиційних частинах тексту (Zeit.online 9-11. 2010)

Розміщення ТСК у композиційних елементах тексту	Кількісні показники %
ТСК у основному тексті	51%
ТСК у заголовках	38%
ТСК у підзаголовках	7%
ТСК у кінці тексту	4%
Дво- або кількарразове використання ТСК	10%
Заголовок + одноразовий повтор ТСК у тексті	6%
ТСК як маркер лейтмотиву впродовж усього тексту	4%

повторюються дво- або багаторазово в основному тексті.

Очевидно, що таке розміщення зумовлене певними закономірностями розгортання тексту. Проаналізуємо ті чинники, які зумовлюють таке позиціонування ТСК у публіцистичних коментарях.

Функціональна особливість заголовкових номінацій публіцистичних текстів полягає в діалогічній взаємодії інформативної, рекламної, оцінної та інших функцій. Поліфункціональність заголовка І. Кочан пояснює тим, що він є "актуалізатором практично усіх текстових категорій" [4, с. 13], зокрема теми, реми, оцінних, асоціативних компонентів [8, с. 97], що й формує його комунікативно-прагматичний потенціал. З погляду семіотики заголовок - це перший знак тексту [11, с. 33], що виступає кодифікатором змісту, вводить основні текстові референти, займаючи стосовно тексту моделюючу позицію. Психологи виявили, що "під час сприймання інформації в реципієнта активується механізм, який реконструює структуру

великого текстового масиву на матеріалі невеликого фрагмента тексту. Цей механізм дає змогу читачеві в процесі сприймання заголовка формувати уявлення про його структуру так, що вона екстраполюється на структуру і характеристики всього тексту" [б, с. 160]. Однак не лише своїм графічним оформленням заголовки виділяються як передній план на фоні тексту. Якщо в художній літературі вибір назв творів підпорядкований художньому замислу автора, то в медіатекстах цей вибір визначається комунікативно-прагматичними чинниками [8, с. 97]. У газетних текстах заголовки повинні сприяти зацікавленню читача, передавати суть матеріалу, анонсувати проблематику, виконувати функцію відсилання, і навіть містити висновок публікації. Дослідження психологів засвідчують, що "близько 80% читачів спочатку переглядають лише заголовки" [4, с. 63], на підставі яких читач може вирішити, чи читати йому певну статтю. Рекламна функція, на думку П. Гелвіга [13, с. б], зумовлює "криптограмні", загадкові заголовки, які затримують важливу інформацію, лише натякаючи на неї [12, с. 48]. Відтак для коментативних текстів нормою є те, що заголовки передають суб'єктивну модальність, містять конотацію та експресію.

Можна навести безліч заголовків, у яких рекламна функція та персуазивний потенціал реалізується завдяки стилістично маркованим ТСК: *Willkommen in Rest-Berlin.* (FAZ 17.9.2010) ; *Wir brauchen eine Geoethik!* (ZEIT ONLINE 2.12.2010); *Die 64-Kilowatt-Frau* (Zeit online Weltkunst 8.11.2010).

Наприклад, ТСК *Die 64-Kilowatt-Frau* є майже оксюморонного типу, важко уявити характер відношення між цими, здавалося б, непоєднаними словами. Утім, як виявляється з підзаголовка, в цьому оказіоналізмі встановлюється зв'язок між компонентами на основі роду діяльності означуваної особи. У статті з таким незвичним заголовком йдеться про не менш незвичного митця, а саме жінку-фотографа, яка створює свої роботи через фотофіксацію світлових ефектів. Ця інформація есплікується у таких реченнях: *Die Foto-und Videokünstlerin Siegrun Appelt malt Bilder aus Licht. Auf der Biennale präsentierte sie ihre kilowattlastigen Werke.* Хоча в зазначеному оказіоналізмі не реалізується регулярне словотвірне значення і його семантика є ідіоматизованою, однак це також може слугувати певним прийомом привернення читачької уваги задля розв'язку винесеного в заголовок "слова-загадки".

У наведеному прикладі експресивність ТСК виявляється ще до ознайомлення з текстом. Однак у багатьох випадках, вжиті в заголовках ТСК набувають більшої виразності, взаємодіючи з цілим газетним текстом - для посилення виразності, привернення додаткової читачької уваги до змісту статті цей компонент заголовка може повторюватися. У статті під назвою *Geißler glaubt an Ende der Basta-Entscheidungen* вжита у заголовку

ТСК повторюється на початку основного тексту: *Die "Zeit der **Basta-Entscheidungen**" in Deutschland sei vorbei*. Тим ще раз акцентується увага на темі матеріалу, відображеній у назві, тобто далі у статті йтиметься про будівництво нової залізничної колії в м. Штутгарт, що не було узгоджено з громадою міста і наштовхнулось на суспільний спротив: *Staatliche Entscheidungen bei solch gravierenden Projekten ohne Einbindung der Bürger gehören dem vorherigen Jahrhundert an* (AFP, dpa, Zeit online 17. 10. 2010).

Оскільки заголовок відіграє важливу роль у формуванні єдності тексту і є вагомим елементом у процесі його сприйняття та інтерпретації, вжиті в ньому ТСК або їхні конституенти можуть багаторазово повторюватися в різних композиційних частинах статті та видозмінюватися. Це спостереження стосується передусім коментарів, присвячених особливо актуальним соціальним питанням, у яких ланцюжки спільнокоренових ТСК формуються навколо центрального текстового референта. У коментарі *Schluss mit dem **Dämmwahn!*** завдяки наскрізному вжитку ТСК із компонентом **Dämm-** вони стають лейтмотивом статті.

*Schluss mit dem **Dämmwahn!** (Titel) Neuerdings spricht der bundesdeutsche Mensch von Öko-Diktatur ... und nicht zuletzt die **Dämmstoffindustrie** ist daran schuld. Schon heute leiden viele Menschen darunter, dass ihre Dörfer und Städte so gestaltlos und hässlich sind. ...Ähnlich wie die Energiesparlampen ...verbreitet die **Dämmstoffästhetik** eine Atmosphäre, in der alles Lebendige zu verkümmern scheint. ... Selbstverständlich interessiert sich die **Dämmstoffindustrie** nicht für solche Subtilitäten. ... So könnte man weiter berichten, von Gebäuden, die nur noch hohläugig in die Stadt hinausschauen, weil ihre Fenster tief in der **Dämmfassade** versunken sind. ... Mit solchen Überlegungen darf man den Apologeten der **Wärmedämmung** natürlich nicht kommen. ...Tatsächlich sind **Dämmplatten** nicht immer aus Plastik, es gibt sie auch aus Mineralfasern oder sogar Schafwolle. Tatsächlich sollte man nicht von einer Öko-Diktatur sprechen, ist doch die Bundesregierung von einer **Zwangsdämmung** für alle Gebäude, die sie erst erwogen hatte, längst abgerückt. ... 80 Prozent Einsparung, das ist die Verheißung der **Dämmstoffindustrie**. ...Wie lange halten die neuen **Dämmsysteme** eigentlich? Weder im Umwelt- noch im Bauministerium ist mehr über die Langzeitfolgen der **Dämmtechnik** zu erfahren. Diese seltsame Augen-zu-und-durch-Mentalität der **Dämmplattenfreunde** muss einen schon deshalb stutzig machen, weil sie fatal dem Technikwahn der ölfrohen Nachkriegsjahre ähnelt. (DIE ZEIT, 28. 10. 2010 Nr. 44)*

Засобом інтеграції тексту, що забезпечує його цілісність, стає фрагмент словотвірного гнізда зі словотвірною морфемою *Dämm-*. Задана тема підтримується повторенням похідних іменників. Із подальшим розгортанням теми в текст уводяться такі ТСК: *Dämmstoffästhetik*, *Dämmfassade*, *Zwangsdämmung*, *Dämmstoffindustrie*, *Dämmplattenfreunde*, розширюючи коло означуваних, пов'язаних з темою статті, явищ. Компоненти словотвірного гнізда в формально-семантичній структурі тексту виконують роль архітектонічного каркасу, забезпечуючи єдність теми [2, с. 19]. Цілеспрямовано введені в структуру тексту ТСК зі спільним словотвірним компонентом "конкретизують його загальну семантичну ідею відповідно до комунікативних завдань, забезпечують інтеграцію тексту, об'єднання його частин з метою досягнення смислової цілісності" [2, с. 18]. Вони і є ключовими словами, предметом статті, в якій ідеться про впровадження німецьким урядом енергоефективних і теплозберігаючих будівельних матеріалів. Отож, заголовок містить концептуальну інформацію, яка проходить червоною ниткою крізь усю публікацію. Лексичний повтор у цьому випадку виконує номінативну, стилістичну, а також оцінювальну та інтегративну функції.

На думку Т. ван Дейка [3], за допомогою семантичних трансформацій зміст тексту може бути зведений до кількох макропропозицій, що мають більш загальний характер, який зводиться до найбільш загальної теми. "Макропропозиція високого рівня абстракції, основна тема, звичайно, хоча б частково виражена у заголовку. І навіть якщо заголовок представляє суб'єктивне бачення цієї теми, має інтригуючу функцію, він усе ж викликає певні асоціативні зв'язки з темою статті" [10, с. 133]. Передусім у заголовках, а також у інших композиційних частинах ТСК можуть виконувати роль макропропозицій, акцентуючи увагу на головній інформації та максимально стисло передаючи зміст певної розгорнутої пропозиції.

Як бачимо з наведеного прикладу, ТСК із компонентом *Dämm-* є, по суті, номінаціями мікротем, ієрархічно підпорядкованих мікротемі тексту *Dämmwahn*.

_____ Макротема _____
Dämmwahn (Titel + Segment 3)

•і •! •! •!
Підтема 1 Підтема 2 Підтема 3

Підтема 4 *Dämmstoffindustrie Dämmstoffästhetik Zwangsdämmung Dämmplattenfreunde*

Заголовок може інколи повторюватися наприкінці тексту, тобто йдеться про кільцевий повтор. На цей вид повторів треба звернути особливу увагу, оскільки тут використовуються відразу дві стилістично сильні позиції. За результатами досліджень деяких лінгвістів, виявили, що заголовок, початок і кінець тексту найчастіше привертають увагу читачів, оскільки тут діє своєрідний "фактор краю" [5, с. 37]. Т. Матвеева вважає безпосередній зв'язок заголовка з зачином або кінцівкою, чи з обома цими частинами одночасно, нормативним для публіцистичного стилю [7, с. 110]. У публікації під назвою *Moscheen-Kriege* йдеться про деякі обмеження в будівництві мечетей у різних куточках світу, зокрема в Німеччині, США, Швейцарії. Своєрідний підсумок порушеної проблематики журналіст запропонував у кінці тексту: *Nirgendwo geht es im Moscheen-Krieg um das »Ob«, sondern nur um das »Wo« und »Wie« (DIE ZEIT, 19. 08. 2010 Nr. 34).*

Отже, як і в інших типах тексту, заголовок публіцистичних коментарів - це інформативно сильна позиція, яка виявляє перспективні зв'язки з основним корпусом тексту. Повне осмислення ТСК у заголовках та їхніх функцій тісно пов'язане з дією інтегративних відношень [11, с. 55] й у більшості випадків можливе в мегахонтексті, на широкому семантичному тлі, в ретроспективному виді після декодування всіх ліній зв'язку "заголовок - текст".

1. Абашина В. Виразність газетної публікації і структура заголовка (на матеріалі сучасних російських та українських газет) / В. Абашина // Українська філологія: школи, постаті, проблеми: зб. наук. праць. - Ч. 2. - Львів, 1999. - С. 230-234. 2. Грешук О. Б. Словотвір у процесі породження тексту: Дис. на здобуття наук. ст. канд. філол. наук.

- Івано-Франківськ, 1996. - 150 с. 3. Дейк ван Т. А. Анализ новостей как дискурса // Язык. Познание. Коммуникация / Сб. работ. Сост. В. В. Петрова. М., 1989. - С. 111 - 160. 4. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: Навч. посібник. - 2 вид. - Київ: Знання, 2008.

- 423 с. 5. Лазарева Э. А. Заголовок в газете. - Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1989. - 96 с. 6. Лазарева Э. А. Заголовочный комплекс текста - средство организации и оптимизации восприятия / Э. А. Лазарева // Известия Уральского государственного университета. - 2006.

- № 40. - С. 158 - 166. 7. Матвеева Т.В. Функциональные стили в аспекте текстовых категорий. - Свердловск, 1990. - 172 с. 8. Негрышев А. А. Прагматика новостного газетного заголовка: механизмы преобразования информации в системе заголовка - текст. // Вестник Московского университета. Научный журнал. Серия 9. Филология. 2006. - С. 97 - 109. 9. Рахимов Х.: О заголовочном комплексе в художественных репортажах. // Сборник научных трудов. Вып. 141. - Москва: Московский гос. педаг. институт иностр. яз. им. М. Горького, 1980. - С. 129 - 137. 10. Рись Л. Ф. Когнітивно-комунікативні особливості іменних композитів у німецькомовному медіа-дискурсі: Дис. на здобуття наук. ст. канд. філол. наук.

- Луцьк, 2009. - 249 с. 11. Тураева З. Я. Лингвистика текста. - М.: Просвещение, 1986.

- 127 с. 12. Fill A. Das Prinzip Spannung. Sprachwissenschaftliche Betrachtungen zu einem universalen Phänomen. - Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2003. - S. 206. 13. Hellwig P. Titulus oder Über den Zusammenhang von Titeln und Texten // Zeitschrift für germanistische Linguistik. Н. 12.1. - Berlin, New York: de Gruyter, 1984. - S. 1 - 20.

**ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ОККАЗИОНАЛЬНОЙ ДЕРИВАЦИИ В
ЗАГЛАВИЯХ КОММЕНТАРИЕВ НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОЙ ПРЕССЫ)**

Оксана Шаряк

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко, ул. Университетская, 1, Львов,
79000, Украина e-mail: ksenjas@gmx.net*

Охарактеризованы текстовые словообразовательные конструкции (ТСК) в заглавиях публицистических текстов, а именно их функции и корреляции с референтно идентичными фрагментами текста. Под понятием ТСК мы понимаем окказиональные субстантивные единицы, которые возникают на основе синтаксических antecedентов и способствуют связности текста.

Ключевые слова: текстовые словообразовательные конструкции, заглавие, публицистические тексты, полифункциональность.

THE PECULIARITIES OF THE FUNCTIONING OF *AD HOC* COINAGES IN THE TITLES OF GERMAN NEWSPAPER COMMENTARIES

Oksana Sharyak

Ivan Franko National University of Lviv, 1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine e-mail: ksenjas@gmx.net

The aim of the present paper lies in describing the textually conditioned derivational constructions in the titles of newspaper texts, in particular their functions and correlations with the relevant text fragments. In our understanding such constructions are occasional nominal entities that emerge on the basis of syntactical antecedents and contribute to the textual coherence. *Key words:* word-forming coinages, titles, newspaper texts, multiple functionality.

Стаття надійшла до редколегії 07.02.2011 р.
Статтю прийнято до друку 10.10.2011 р.